De geschiedenis van Rijpickerwaard en omgeving

door L. Hamerslag

Allereerst wil ik uitdrukkelijk stellen, dat dit geen wetenschappelijk en uitgediept verhaal is en het wel nooit zal worden. Vooral de waterwegen zijn dermate veranderd, dat wel gegist moet worden, ook naar de vroegste geschiedenis van Rijpickerwaard. Het is de geschiedenis van de omgeving - zoals IJsselstein, Utrecht, Oudegein, het Gein (13de-eeuwse stad en middeleeuws klooster) en verder de IJssel, de Lek en de Vaartse Rijn, die onbetwist het wel en wee van Rijpickerwaard beïnvloed hebben. Daarmee helemaal verweven is de machtsstrijd tussen de Hollandse graven en de Utrechtse bisschoppen (daarover later meer).

Als hypothese wil ik stellen, dat Rijpickerwaard een koningsgoed of kroondomein is geweest. Een oorkonde van 1036 (Oork. boek Utrecht no. 191) spreekt van een gouwgraaf Erimannus in de pagus Eitthere. (Zie A.J. Maris „Van Voogdij tot Maarschalkambt" pag. 65-74)
De gouwgraven Waldger en Radbod bezaten goederen (land) in de gouw Lek en IJssel.
In een oorkonde van 27 mei 1122 (Oork. boek Utrecht no. 307) stelt keizer Hendrik V de abdij van Werden weer in het bezit van een goed (Rijpickerwaard?), behorende tot de villa Eiteren en gelegen „inter hos fluvios Renam et Leccam, Leccam et Islam".
Tot 1217 is en blijft het mistig met de historie van Rijpickerwaard, en er zal nog veel archiefwerk verzet moeten worden om de mist te laten optrekken. Vóór 1217 behoort Rijpickerwaard kerkelijk en gerechtelijk tot Eiteren, maar vóór 27 juli 1217 werd het Gein als zelfstandig kerspel afgesplitst, waartoe ook Rijpickerwaard ging behoren. Toen het Gein in 1294 stadsrechten verkreeg, werd het een afzonderlijk gerecht tot in de Franse tijd, welke tijd vele bestuursvormen op zijn kop zette en veranderde.
Het hoge gerecht berustte bij de bisschop en daarna lange tijd bij de Heer van Oudegein. Na de Franse tijd behoort het Gein en daarmee Rijpickerwaard tot de gemeente Jutphaas. En Jutphaas is weer opgeslokt door Nieuwegein, dat een onvermoeibare landhonger heeft (stadsuitbreiding).

Alvorens verder te gaan met waterstaat en economische belangen wil ik eerst de namen van de leenmannen/eigenaren van Rijpickerwaard met u doornemen; ze zijn ons vrij volledig bekend.

1278	Vrouwe Janne, haar als lijftocht vermaakt door haar echtgenoot Arnoud van Amstel.
1311, 1343	Otte van IJsselstein Over deze Otte is een oorkonde (Arch. Nass.Dom. II, reg. van oork. no. 41, van 14 augustus 1311), waarbij Ghisebrecht van Yselsteyn, ridder, en zijn vrouw Berte hun zoon Otte als erfdeel toewijzen o.a. 59 morgen land in Rijpwikerweert.
vóór 1418	Aelbrecht van Egmond van Meresteyn
1539	Jan van Egmond Aelbrechtsz.
vóór 1577	Frederick van Egmond
1577	Jan van Egmond
1627	Jhr. Amelis van Matenesse

1633	Jhr. Hendrik Valkenaar als man en voogd van Vrouwe Florentine van Matenesse.
1695	Mr. Gerard van Rhemen, voor het eerst met inbegrip van 2 erfpachten, n.l. Bockhovel en de Killen, resp. 5 en 7 morgen, in 1763 door Willem Swellingrebel definitief bij Rijpickerwaard gevoegd en in 1841 door mr. O. van Romondt afgekocht van Rijksdomeinen en bij de hofstede gevoegd.
1724	Jhr. Christoffel Wambold, baron van Umstad.
1729	Frederik Spindler
1763	Willem Swellingrebel, kanunnik van het Kapittel van St. Jan te Utrecht, tevens eigenaar van de hofstede de Batau, gelegen aan de Nedereindseweg.
1789	verkocht aan Willem Middag, de eerste boer-eigenaar voor *f* 19.800,—, met inbegrip van 2 erfpachten, tesamen 77 morgen.
1807	verkocht aan Anthonie Baars voor *f* 30.000,—
1832	verkocht aan Mr. Otto van Romondt voor *f* 23.000,—
1917	verkocht aan Carl Johann Heinrich Müller, eigenaar van de beruchte beenzwartfabriek te Utrecht, voor *f* 163.831,— voor 62 HA.

In 1928 werd de boerderij in verband met uitbreiding van de veestapel en onvoldoende stalruimte in tweeën gesplitst: Rijpickerwaard met 29 HA, Arbeid Adelt met 28 HA. Laatstgenoemde boerderij kwam gereed in 1930. De heer Nieuwenhuizen heeft zich toegelegd op de veehouderij, de heer van Dijk op fruitteelt en veehouderij.
In 1888 was Rijpickerwaard verpacht aan Willem van Dijk, met 72 morgen. Dat was de vader van de huidige eigenaar, die Rijpickerwaard kocht in 1953. Arbeid Adelt werd gekocht in 1957. Het Galgenkampje en de Killen behoren hiertoe.
Over het Galgenkampje is nogal wat te doen geweest. Op de topografische kaart 1 : 25000 (blad 464 Vreeswijk, verkend in 1887, gedeeltelijk herzien in 1900) vindt men de naam Apehuis voor Rijpickerwaard. Waar komt die naam vandaan? Het verhaal zegt, dat er een Oost-Indisch Heer op Rijpickerwaard woonde, die een knecht en een aap had, die beide Kees heetten. Op zekere dag kwam de aap te overlijden en de Heer gaf opdracht de klok de laten luiden voor Kees. In de stad dacht men dat Kees de knecht dood was. Toen de aap uit de mouw kwam, was de schout zeer verbolgen. Hij begon een belegering, die op niets uitliep, maar de Heer moest land afstaan, waarop de galg werd geplaatst. Een kern van waarheid schijnt het verhaal wel te bevatten, want op kaarten van 1626 en 1690 staat de galg dicht bij de IJssel en Rijpickerwaard. Op een kaart van 1740 staat hij veel dichter bij IJsselstein.
De Killen is ook een moeilijk punt. De oude IJsselsteiners noemen het de Kil. De Kil is een IJssel-tak, die even voorbij Rijpickerwaard in de polder „den Hoogen Weert" kwam en hem dwars doormidden sneed.
Het stuk bouwland van de Rijpickerwaard was stroomrug-grond, en deze grond is een moeilijke grond voor de boer. De structuur ervan is, dat een kleilaag op zand ligt, aangevoerd door de rivier en daar afgezet. De grond moest zwaar bemest worden om rendabel te zijn.
Op een kaart van 1700 is de polder „den Hoogen Weert" groot 62 morgen en 77 roeden. De Kil kwam geleidelijk op de IJssel af, waar de Poelweert begon.
De polder Rijpickerwaard was in 1700 groot 77 morgen 2 roe, verdeeld over bouwland (42 morgen 4 hond 98 roe), weiland (30 morgen 3 hond 5 roe) en boomgaard (3 morgen 3 hond 99 roe). Over dit bezit werd tiend geheven door het „Keijserlijcke Capittel der

Kercke van St. Marie binnen Utrecht".
De machtsstrijd tussen de Hollandse Graaf en de bisschop van Utrecht is in het nadeel van de laatste uitgevallen. Bij oorkonde van 19 juli 1285 (Oork. boek Sticht no. 2230) sluit de graaf een verdrag met bisschop-elect Jan, waarbij deze toestemming geeft om de dam te leggen bij Hoppenesse. Op 14 juli 1285 (Oork. boek no. 2223) heeft de graaf hem daarvoor beloofd 4500 ponden Hollands. Wat was de bedoeling van de graaf? Hij wilde twee vliegen in één klap slaan.
De eerste was: beveiliging en bescherming van Holland tegen het opperwater; de tweede was het handelsbelang voor Holland. In die opzet is hij geheel geslaagd; ten aanzien van de Vaartse Rijn heeft hij moeten toegeven.
De strijd om de macht blijft doorgaan, al zijn de omstandigheden anders dan in de tijd van graaf Floris V. **Nu** blijkt de inzet: Rijpickerwaard of rail-lijn.

Alexander Pasqualini

door Martin van Bruggen e.a.

In 1976 hebben 5 studenten van de Rijks-universiteit van Utrecht*, deel uitmakende van de projectgroep Renaissance, een scriptie gemaakt over IJsselstein.
Een hoofdstuk daarvan behandelt de toren van de oude Nicolaaskerk. Die toren is tussen 1530 en 1540 gebouwd. Bouwmeester was, naar het oordeel van de meeste deskundigen, de Italiaan Alexander Pasqualini.
(zie ook het artikel van A.G. Cool „De gemeentetoren van IJsselstein, een wonder in baksteen" in ons eerste nummer).
Met toestemming van de schrijvers nemen wij uit dat hoofdstuk het gedeelte over, dat gegevens bevat over het leven en werk van die Italiaanse bouwmeester.

De geboortedatum van Alexander Pasqualini, de vermoedelijke bouwmeester van de toren van de oude Nicolaaskerk te IJsselstein, kan gesteld worden op vijf mei 1493. Over deze datum heeft tot het jaar 1925 enige onzekerheid bestaan, maar in dat jaar is door G.C. Labouchère een doopakte gevonden in Bologna, die alleen maar kan slaan op Pasqualini.
De Duitse nakomelingen van Pasqualini hebben papieren bewaard, waaruit zou blijken, dat Pasqualini uit een adellijke familie zou stammen.
In Nederlandse stukken komt de afkomst van Pasqualini uit Bologna alleen naar voren uit een vermelding van hem in de Amsterdamse Thesauriersrekening van 1545; voorts blijkt het nog uit de kroniek van Gulik.
Pasqualini verliet op 37-jarige leeftijd Italië, vanwege het politieke klimaat.
Dit was namelijk de tijd van de plundering van Rome met alle nodige verwikkelingen daaromheen.

* t.w. Martin van Bruggen, Brord van Ham, Dianne Hamer, Paul Teunissen en Chris Will.